

Ekonomik Gelişme ve İşgücünün Sektörler İtibarile Dağılışındaki Değişmeler

Doç. Dr. Nusret M. EKİN

I — Teorik Esaslar :

İşgücü bünyesinin gelişmiş ve az gelişmiş memleketler bakımından mukayesesinde en aşikar farklar, bilhassa işgücünün iktisadî sektörler itibarile bölünüşünde karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerin gelişme kriteri olarak fert başına millî elir yanında, işgücünün büyük kısmının ziraatte veya sanayî ve hizmetlerde çalışması gösterilmektedir¹. Böylece bir memlekette çalışan nüfusun iktisadî sektörler itibarile dağılışı, o ülkenin iktisadî bünyesini ve ekonominin gelişme seviyesini gösteren en mühim kriterlerden biri olmaktadır.

«Bugün, dünyada, vasati gelirleri düşük ve yüksek memleketler arasında en kolaylıkla müşahade edilen farklardan biri de, ikinci dereceli istihlal, yani sanayide çalışan insanların nisbetleri arasındaki farktır. İmalât ve onunla birlikte ticarî ve diğer üçüncü derece-

1) Az gelişmiş memleketleri belirtmek için kullanılan tarif ve kriterlerde, işgücünün bünyesi de nazara alınmaktadır. Meselâ «Prof. Ülgener» nüfusunun büyük çoğunluğu geri bir teknikle ziraatte çalışan ve insan başına reel gelir seviyesi düşük olan memleketler» tarzında bir tarifi gelişme kriteri olarak daha uygun ve elverişli görmektedir. Bk. Ülgener, Sabri; İktisadî Gelişmenin Şartları ve Sınırları; İktisat Fakültesi Mecmuası; Cild; XVI; Sayı. 1 - 4; s. 5

Bk. United Nations; Measures for the Economic Development of Under-Developed Countries; Department of Economic Affairs; New York; 1951; s. 5

İşgücü ile ilgili diğer bir kritere göre, meselâ erkeklerin % 60 dan fazlasının ziraatte istihlal edildiği memleketler az gelişmiş, % 35 - 59 arasında istihlal edildiği memleketler yarı - gelişmiş ve nihayet % 35 ten azının bu sektörde istihlal edildiği memleketler, gelişmiş ülkelerdir.

Bk. United Nations; The Aging of Populations and Its Economic and Social Implications; Department of Economic and Social Affairs; New York; 1956; s. 52.

li istihsal nev'ilerinin artması ve dolayısıyla köylünün ve ziraat sa-
hada çalışanların işgücünün ekseriyetini teşkil ettikleri bir durum-
dan gitgide bir azınlık olacak şekilde iş nev'ilerini değiştirmeleri,
iktisadî kalkınma ile beraber yürüyen bir hususiyettir.» «İktisadî
ilerleme, gelir artışı, ziraat işgücünün azalması ile sınaî işgücü ve hiz-
metlerde istihdam edilen işgücünün artışı ile yakından alakalıdır»².

Bu mevzuyla ilgili ilk genelleme, 1961 senelerine kadar gidecek
eski tarihte, «Sir William Petty» tarafından yapılmıştır. Müellife
göre, «ziraate nazaran imalâttan, imalâta nazaran da ticaretten edi-
lecek kâr çok daha yüksektir. Müşahade edilmesi gereken husus,
ticaret nev'ileri ve acaip zanaatler arttıkça, ziraat ticaretin azalaca-
ğıdır. Zira aksi halde ziraat işçisinin ücretleri yükselecek ve binne-
tice arazi kirası düşecektir»³. «Sir Petty» bu hükmü verirken, daha
ziyade o gün içinde yaşadığı muhitin tesiri altında kalmıştır. O de-
virde Hollanda ekonomik standartlar itibarile, İngiltere, Fransa ve
diğer komşulardan çok yüksek bir seviyede bulunuyordu.

Fakat hiç şüphe yoktur ki, ekonomik gelişme ile, işgücünün
sektörler arasındaki bölünüşündeki değişmeler ilk defa teferruatlı
bir şekilde «Colin Clark» tarafından «İktisadî Gelişmenin Şartları»
(The Conditions of Economic Progress) isimli eserde tetkik konusu
yapılmıştır.⁴ C. Clark'a göre, ekonomik vetireyi çok daha teferru-
atlı bir tetkike tabî tutabilmek için üç büyük talî gruba bölmek za-
ruridir. Birinci sektör ziraattir. Bu sektöre, avcılık, balıkçılık, or-
mancılık, hattâ bazı hallerde maden istihracı da dahil bulunmakta-
dır. Bu sektörün en büyük hususiyeti, tabii kaynakların direkt ve
kısa zamanda kıymetlendirilmesidir. Bu sektörü imalâttan ayıran
en büyük fark, ziraat sektörünün tabii kaynakların bulunduğu yere
sıkı sıkıya bağlı oluşu ve umumiyetle iktisadî faaliyetlerin oldukça
yavaş bir tempo içinde icra edilmesidir. Şüphesiz istihsal vetiresi-
nin süratlendirilmesinde en büyük güçlükler «Azalan Randıman Ka-
nunlarında» karşımıza çıkmaktadır.

2) Bk. Hoselitz, Bert F.; Bir Sınaî İşgücünün Doğması ve Gelişmesi;
Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti; II. Konferans; İstanbul 1963;
s. 1. Ayrıca Bk. Bauer - Yamey, P.T. - B.S.; The Economics of Under developed
Countries; James Nisbet and Co. Ltd.; London; 1960; s. 40

3) Bk. Hoselitz; Bir Sınaî İşgücünün Doğması ve Gelişmesi; a.g.m.; s. 1

4) Bk. Clark, Colin; The Conditions of Economic Progress; Third Edition;
Macmillan and Co. Ltd.; London; 1957; s. 490 ve devamı. Bilhassa IX ve X fa-
sıllara bakınız.

İkinci grup imalât sanayiîdir. İmalât sanayiî ise, kabili nakil malların devam eden bir vetire içinde, büyük sayılarda istihsali mânasına gelmektedir. İmalât sanayiînin esas temeli ham maddenin ve mamûl malın nakledilebilir bir karaktere sahip oluşudur. Tabiatıyla imalât sektörü önemli bir kapital yatırımına ve yüksek derecede bir organizasyona ihtiyaç gösterir ve bu sektörde «Artan Randıman Kanunu» hakim bulunmaktadır. Üçüncü ve son grup ise, hizmet endüstrisi sektörüdür. Bu gruba inşaat, nakliyat ve muhabere, ticaret ve maliye, profesyonel hizmetler, âmme idaresi, şahsi hizmetler vs. dahil bulunmaktadır⁵.

Umumî ve basit bir şekilde ifade edilmek istenirse, zamanın geçişi içinde bir ülkenin ekonomisi gittikçe inkişaf edecek olursa, ziraatte çalışanların sayısı imalât lehine gittikçe azalmağa ve aynı vetire içinde imalât sanayiî de hizmet sektörü lehine gittikçe küçülmeğe başlar. Bu genellemede «C. Clark'ın» bilhassa üzerinde durduğu husus, ferd başına millî gelirdeki artışın, bu üç sektörde işgücünün dağılışına nasıl tesir ettiği meselesidir.

Bu problemi iki kısımda ele almak lâzımdır. İlk olarak, ferd başına millî gelirin yükselmesi ile, ziraî mallara olan talep nisfî olarak düşmekte ve imalât sanayiî mallarına talep artmaktadır⁶. Bunu takiben imalât malları talebi, hizmet endüstrileri lehine tekrar nis-

5) «C. Clark» tarafından ziraat, imalât ve hizmetler olarak gösterilen bu üç sektör, bazı müelliflerce «birinci endüstri», «ikinci endüstri», «üçüncü endüstri» şeklinde tasnif edilmektedir. Bu tabirlere göre yapılan sınıflandırma, ilk defa Yeni Zelanda'lı «Prof. Fisher» tarafından «The Clash of Progress and Security» isimli eserde ortaya atılmıştır. Bu sınıflandırma Avusturalya ve Yeni Zelanda'da sadece istatistikî eserler de değil, aynı zamanda cari münakaşalarda da kullanılmaktaydı. Fakat bugün bu tasnif şekli terkedilmiş bulunmaktadır. Bu arada dikkati çeken bir diğer hususta, sektör bölünüşlerinin bir çok hallerde tedahüller göstermesidir. Muayyen iktisadî faaliyetler şu veya bu müelliflerce farklı iktisadî sektörlere sokulmaktadır. Bu husustaki münakaşalar için Bk. Clark; The Conditions of Economic Progress; a. g. e.; s. 491

Milletlerarası mukayeseler için kullanılan standartlara uygun M.Ç.T. nesriyatında, «ziraat», «endüstri» ve «hizmet» sektörleri tabirleri kullanılmaktadır. Her sektörün muhtevası ise şudur: 1 — Ziraat: ziraat, ormancılık, avcılık, balıkçılık 2 — Endüstri: madencilik ve taş, toprak sanayiî, imalât sanayiî, inşaat sanayiî ve âmme hizmetleri (elektrik, su, gaz) 3 — Hizmetler: ticaret, ithalât - ihracat, depolama, nakliye, âmme ve hususî hizmetler. Bk. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; Vol. LXXXIII; No. 5; s. 502

6) Bu husustaki izahlar için ayrıca, Bk. Lewis, Arthur; The Theory of Economic Growth; George Allen and Unwin Ltd.; London; 1961; s. 334, 335

bî önemlerini kaybetmektedir. Talepteki bu muhtemelen değişme yanında, dikkate alınması icap eden diğer bir husus, her endüstride mevcut müessiriyettir. Mesalâ, imalât endüstrisinde fert-saat başına reel istihsal, ekonominin diğer sektörlerine nazaran fert-saat olmak üzere çok daha süratle inkişaf eder. Bu sebepten dolayı, imalât sanayiî malları için nisbî manada sabit bir talep, bu sektörde çalışanların adedinde bir düşmeye sebep olacaktır. Hattâ imalât malları için olan talep artan bir seyir gösterse dahi, uzun devrede bu sektördeki işgücünde bir azalan nisbet beklenmelidir.

Ziraat bilhassa geri kalmış ekonomilerde, fert-saat başına artan bir ölçü dahilinde gittikçe yükselen bir temayül göstermektedir. Fakat bu artış, umumiyetle imalât sektöründeki artış kadar hızlı değildir. Tabiatıyla ziraat mallara olan nisbî talepteki devamlı düşüş, işgücünün ziraat sektöründe bulunan kısmını devamlı surette azaltacaktır.

Fakat mesele hizmet sektörü bakımından ele alınınca, ortaya bazı şüpheli durumlar çıkmaktadır. Buna rağmen bir ülkenin ekonomik inkişafının muayyen devresinde, ticaret ve nakliyattaki müessiriyet, imalât sanayiinde olduğundan daha süratli inkişaf eder. Fakat şu husus aşikârdır ki, böyle zamanlarda hizmetlere olan talep de büyük bir süratle artış gösterir. Bundan dolayı hizmet sektöründeki işgücü nisbeti hâlâ bir artış temayülü taşımaktadır⁷.

Bu izahları müteakip, «C. Clark» adı geçen eserinde kullandığı bazı tablolara istinaden, işgücünün sektörler itibariyle bölünüşü hususunda yaptığı nazarı izahı tabloların analizi ile teyid etmeğe çalışmaktadır. Hakikaten yapılan tahliller göstermiştir ki, iktisaden az gelişmiş memleketlerde toplam işgücünün yüksek bir nisbeti ziraatte çalışmaktadır. Gelişmiş ekonomilerde bu nisbet süratle düşmektedir. Fakat bir çok memleketlerde mukayeseler için lüzumlu istatistikî malûmatın bulunmayışı yanısıra, birçokların da ise bulunacak nisbetler yanıltıcıdır. «C. Clark»ın da işaret ettiği gibi, bu mevzuda elverişli malûmat sadece nüfus sayımlarından elde edilmektedir.

İkinci ve en mühim güçlük, çiftçi ailelerindeki kadınlarla ilgili olarak büyük ölçüde değişen istatistik metodlarıdır. Meselâ Fransa ve Almanya'da bir çiftçi ailesine dahil olan her kadın, sayımlarda ziraatte faal olarak gösterilmiştir. Halbuki A.B.D.'de ve Danimar-

7) Bk. Clark; The Conditions of Economic Progress; a. g. e.; s. 495

ka'da sadece nakdî ücret alan kadınlar bu gruba dahil edilmiştir. Bundan dolayı yapılacak mukayeselerde kadın nisbetlerini tamamen çıkarmak icab eder. Bu şekilde yapılacak bir milletlerarası mukayese bizi neticeye daha çok yaklaştıracaktır.

Mamafih «C. Clark»ın tahlillerine karşı, kitabının neşrinden sonra kuvvetli tenkitler yöneltilmiştir. «Bu arada bilhassa Bauer-Yamey adındaki iktisatçılar, «Economic Journal» de iki üç makale neşrederek, üç sektör kanununun iktisaden geri kalmış memleketlerin kalkınması bakımından varit olmadığını ve hatta olamayacağını göstermeğe çalışmışlardır. Kanuna yapılan tenkitler iki başlık altında toplanabilir: a) İstatistikî mülâhazalar ve b) Nazarî mülâhazalar. İstatistikî bakımdan ileri sürülen mülâhaza şudur; C. Clark'ın istatistikî müşahadeleri Amerika ve İngiltere gibi sanayileşme hareketinde zaten çok mesafe kazanmış memleketlere aittir. C. Clark bu gün iktisaden geri kalmış diye telâkki ettiğimiz memleketlerin istatistiklerini kullanmamış veya kullanmak imkânına sahip olmamıştır.»

Nazarî tenkitlerin ikincisi olarak şu husus söylenebilir: «İktisaden geri kalmış memleketlerde işbölümü henüz iptidaî bir safhadadır. Öyle ki bu memleketlerde istatistiklere ziraatçı diye geçen bir kimse, hakikatte tam manasile ziraî faaliyetten maada çok defa nakliyecilik, imalât ve ticaret gibi ikinci ve üçüncü sektörlerle faaliyetlerle uğraşmaktadır. Gelir seviyesinin yükselmesi veya piyasa mekanizmasının yayılması neticesinde bu iptidaî işbölümünde bir değişme vuku bulabilir ve ziraatçı, evvelce deruhte ettiği münzam faaliyetlerin bir kısmını sırf bu faaliyetlerle uğraşanlara devredebilir.»⁸

8) «Bunun neticesinde, faal nüfusun bölünmesine ait istatistikî manzara değişebildiği halde, mevzubahis faaliyetlerin hakikî hacminde herhangi bir değişme vuku bulmıyabilir. Bauer ve Yamey'in kanaati, iktisaden geri kalmış memleketlerin istatistiklerinin tefsiri bakımından çok ihtiyatlı davranılması lüzûmudur.» «Nihayet Bauer ve Yamey nazarı cepheden bir tenkit daha ileri sürmektedirler. Onlara göre C. Clark, iktisadî bünyenin tahlili hususunda, emek unsurunu nazarı itibare alarak, diğer istihsal amillerini ihmal etmiştir. Sektörler itibare faaliyet ölçüsü olarak sadece emeği nazarı itibare almak, yaltıcı olabilir. Fîlhakika sermayenin, emeğin yerine ikâmesi veya aksine bir durum daima mümkün olabilir. Herhangi bir sektör içinde bu gibi temayyüller olursa, sadece emek hareketlerine bakarak sektörün millet ekonomisi içindeki nisbî ehemmiyeti hakkında netice çıkarmak bizi yanlış yola sevkedebilir.»

Bk. Okyar, Osman; Kalkınma ile İktisadî Bünye Arasındaki Münasebetler; Forum; Cilt. VII; Sayı. 76; s. 12

Gelişmiş ve az gelişmiş memleketlerde işgücünün sektörler itibariyle bölünüşü bakımından «C. Clark»ın tahlilleri yanısıra, bilhassa son senelerde «Simon Kuznets» tarafından aynı mevzu, çok daha teferruatlı ve ilmî açıdan ele alınıp tetkik edilmiştir. «S. Kuznets» «Ekonomik İnkışaf ve Kültürel Değişmeler Mecmuası»nın (Economic Development and Cultural Change) bir cildinde, memleketlerin iktisadî bünyelerinin kantitatif veçhesini gösteren derinlemesine bir araştırma yapmıştır⁹.

«Kuznets» de, «Clark»ın mevzubahis ettiği noktayı ele alarak, işgücünün sektör bölünüşlerinin tetkikinde iki çeşit değişkenin kullanılabilmesine temas etmektedir. Bu da tahlillerde yardımcı aile efradını işgücüne dahil etmek veya etmemektir. Eğer yardımcı aile efradı ve diğer yardımcı işler tahlillere dahil edilecek olursa dahi, bunları «tam süreli» (full-time) iş birimleri haline getirip serilere dahil etmek icap edecektir.

«Kuznets» de kullandığı istatistikî metodlarla aynı neticelere vasıl olmaktadır, artan millî gelirle ziraat sektörünün hissesi azalmakta, endüstri ve hizmet sektörlerinde çalışanların sayısı yükselmektedir. Yalnız hizmet sektöründeki nisbî yükseliş, endüstri sektöründeki nisbî artıştan ve ziraat sektöründe meydana gelen düşüşten daha yumuşaktır.

Uzun devre trendleri itibarile tetkik edilen memleketlerde ise şu neticeler elde edilmiştir. Her memlekette Yugoslavya ve Hindistan hariç, ziraat sektörüne dahil işgücünde bir azalma olmuştur. Nisbet düşmeleri esas temayül olmakla beraber, mutaların kavradığı devrelerin uzunluğu değişmektedir. Uzun devreli trendleri kavrayan İngiltere ve A.B.D. gibi bazı endüstri ülkelerinde, ziraat sektörü, işgücü itibarile, esas seviyeden onda sekiz kadar toplam bir düşme göstermiştir.

Müellif ayrıca bu araştırmasında, «C. Clark»ın üç sektör kanununu, Türkiye'ye de tatbik ederek bazı neticeler çıkarmıştır. Makalenin bu kısmıyla ilgili tahlillere, mesele memleketimiz bakımından tetkik edilirken, temas edilecektir. Müellifin bu mevzuyla ilgili daha teferruatlı bir araştırması için: Bk. Okay, Osman; La Théorie des Trois Secteurs et le Développement Economique; Economic Appliquée; Tome: IX; Numéro: 3; Juillet - Septembre 1956; s. 315 ve devamı. Ayrıca Bk. Bauer - Yamey; The Economics of Under-developed Countries; a. g. e.; s. 42

9) Bk. Kuznets, Simon; Industrial Distribution of National Product and Labor Force; Economic Development and Cultural Change; Vol. V; Number I; October 1956; s. 19 ve devamı.

Diğer yandan tahlile tâbi ekseri memleketlerde, işgücünde endüstri sektörünün payı yükselmiştir. Fakat bu kaidenin bazı istisnaları vardır. Meselâ İrlanda, Yugoslavya, Hindistan, Meksika ve Yeni Zelanda'da bu sektörde bir azalma mevcuttur. Bu azalma, belki bu ülkelerin sınırlarında meydana gelen değişmelerle alâkalıdır. Endüstri sektörünün yükseldiği bir çok memlekette nisbî artma, yumuşak bir trend takip etmektedir.

Büyük ekseriyetle endüstri sektörünün iş gücü payında meydana gelen artış, ne devamlı ve ne de büyük oranlarda olmaktadır. Umumî olarak başlangıç senelerinde endüstri sektörünün payının yüksek olduğu ülkelerde, endüstri ele alınan devre içinde azalmış veya küçük nisbî artışlar kaydetmiştir. Meselâ bu durum İngiltere, İrlanda, Almanya, İsviçre, Avustralya ve Yeni Zelanda'da görülmüştür. Endüstri sektöründe hızlı artış kaydeden ülkelerde ise, bu sektörün nisbî önemi başlangıç senesi itibarile düşük bulunmaktadır. Bu duruma misal olarak meselâ Japonya ve Finlandiya'yı gösterebiliriz.

Aşıkâr olan husus şudur ki, işçi başına düşük hasılâ elde edilen memleketlerde, endüstri sektörünün payı nisbeten düşük bulunmaktadır. Trendlere direkt olarak baktığımız zaman, fert başına hasılâ artmış olmasına rağmen endüstri sektörünün payının belli bir seviyenin ilerisine geçemediğini görürüz. Böylece endüstri sektörünün işgücünün sektörler itibarile bölünüşünde yükselme sınırı, tahdit edilmiş bulunmaktadır. Şüphesiz bunun sebebi, işçi başına düşen prodüktivitedeki devamlı artışlardır. Bu artışlar endüstri sektörünün işgücünden artan paylar almasını mümkün kılmaktadır.

Diğer yandan Avusturya, Kanada, ve Yugoslavya istisna edilecek olursa, işgücündeki hizmet sektörünün nisbetinin geri kalan bütün ülkelerde arttığı görülür. Buna ilâveten bir çok hizmet sektöründeki artışlar büyük nisbette ve endüstri sektöründeki artışlardan da çok yüksek bulunmaktadır. Esasen ekserî memleketlerde ziraat sektöründeki düşüşler, endüstri sektöründeki artışlar yerine, bilhassa hizmet sektöründeki yükselmelerle doldurulmaktadır. Böylece işgücünün uzun devreli endüstriyel dağılış trendinin, millî hasılânın endüstriyel dağılış trendine tamamen zıt olduğu görülür. Çünkü millî hasılâ trendlerindeki endüstri sektöründeki artışlar, ziraat sektöründeki azalışlarla karşılanmaktadır. Bu iki ziddiyet, ortaya iki yeni fikir çıkarmaktadır. Birincisi, işçi başına de-

gişen hasılânın endüstri ve hizmet sektörleri arasındaki bölünüşü ile alâkalıdır. Eğer işçi başına hasılâ hizmet sektöründe az artar veya endüstri sektörüne nazaran fazla iniş kaydederse, hizmet sektörünün millî hasılâdaki payı da, bu sektörün işgücündeki nisbetinden devamlı surette daha az artış kaydeder. Bu durum şüphesiz endüstri sektörü için de bahis konusudur.

İkinci olarak ele alınabilecek netice ise şudur: endüstrileşme ve fert başına millî gelirdeki artışlarla birlikte meydana gelen hizmet sektörünün işgücü içindeki payında meydana gelen değişmeler, uzun devreli büyüme vetiresinin her safhasında aynı yönde meydana gelmemektedir. İlk safhada hizmet sektörünün işgücü içindeki payı azalabilir veya sabit kalabilir ve ziraî sektörde meydana gelen daralmalar, geniş ölçüde endüstri sektörü tarafından doldurulur. Fakat muayyen bir noktadan sonra, hizmet sektörünün payı yükselmeğe başlar. Bu noktayı tayin eden endüstri sektöründeki artan prodüktivite ve fert başına millî gelirin muayyen bir seviyeye erişmesinden dolayı, müstehliklerin arzularının bünyesindeki değişimlerdir. Yalnız yukarda tahlil edilen durum, tahminî bir karakter taşımaktadır. Çünkü Küba, Meksika, Hindistan gibi memleketlerde hizmet sektörünün işgücündeki hissesinin yükselmesi, tahlili kuvvetli desteklerden mahrum bırakılmaktadır¹⁰.

«Kuznets, dünya üzerindeki memleketleri fert başına vasati gelir bakımından üç gruba ayırmıştır. İlk gruba dahil edilen memleketlerde fert başına vasati gelir 1000 \$ fazladır, ikinci gruptakilerde bu gelir 300 \$ üzerinde, fakat 1000 \$ altındadır, üçüncü grupta ise 300 \$ altındadır. Kuznets'e göre ziraî işgücünün nisbeti en zengin grupta % 15.1, orta grupta % 25.4 ve en fakir milletlerin buldukları grupta ise % 45.6 dır. Aynı gruplara tekabül eden endüstri işgücü ise en yüksek gelirli memleketlerde % 39.7, müteakip grupta % 26.4, en düşük gelirli grupta ise % 17.9 dur.»¹¹

«C. Clark» ın ve «S. Kuznets»in işgücünün sektörler itibarile bölünüşü ve fert başına millî gelir arasında kurdukları bu münasebetleri kısaca ele aldıktan sonra, şimdi de işgücünün bölünüşlerini farklı gelişme seviyesindeki ülkelerde nisbetlerin mukayeselerini yapmak suretiyle tetkik edebiliriz¹².

10) Bk. Kuznets; Industrial Distribution of National Product and Labor Force; a. g. m.; s. 32

11) Bk. Hoselitz; Bir Sinaî İşgücünün Doğması ve Gelişmesi; a. g. m.; s. 1

12) Mamafih istisnaf olarak Rusya'da işgücü tahlilleri yapılırken, sektörler itibarile işgücü, ziraat, endüstri ve hizmetler yerine, maddî istihsal (ma-

II — İlgücünün Sektör Dağılımının Gelişmiş ve Az Gelişmiş Bölgeler ve Ülkeler İtibarile Tetkiki :

İlgücünün, iktisadî sektörler itibarile bölünüşü bakımından 1950 - 1960 devresi için elverişli istatistikî malûmatın mevcut olduğu 14 Asya kıt'ası ülkesinde yapılacak tahlillerde, ılgücünün esas itibarile ziraat sektöründe çalışmakta olduğu görülür. Asya kıt'asında, İsrail, Japonya, Hong - Kong, Singapur, Makao, Kuveyt ve Aden Kolonisi'nden sarfınazar edildiği takdirde, geri kalan bütün Asya kıt'ası ülkelerinde ılgücünün % 50 den fazlası ziraat faaliyetlere katılmaktadır.

Ortalama olarak 14 Asya ülkesinde, ılgücünün üçte ikisi ziraatte, beşte biri hizmetlerde ve sekizde biri endüstriyel faaliyetlerde çalışmaktadır. Şüphesiz bu nisbetlerin, hangi ölçüde, istatistikî malûmatın mevcut bulunmadığı Çin'e veya diğer Asya ülkelerine tesmil edilebileceği münakaşa edilebilir. Fakat küçük bir iki istisna dışında, bu Asya ülkelerinde ılgücünün esas itibarile faal olduğu sektörün ziraat olduğu şüpheden uzaktır. Umumî olarak bu az gelişmiş Asya ülkelerinde, ılgücünün sektörler itibarile bölünüşü çok yavaş bir şekilde değişmektedir.¹³

Aynı mevzuyla ilgili istatistikî veriler, maalesef, bir çok Afrika kıt'ası ülkeleri içinde mevcut bulunmamaktadır. Halihazır bilgiler bir çok hallerde bu kıt'ada yaşayan Avrupalı nüfusa, mahdut coğrafi muntikalarda yapılan örnekleme metodlarıyla elde edilen neticelere dayanmaktadır. Tıpkı Asya kıt'ası ülkelerinde olduğu gibi, Afrika'da da yerli halk için esas istihdam kaynağı ziraat olmakta ve bir çok ülkelerde ziraatın nisbeti % 85 e kadar çıkmaktadır.

terial production) ve gayri maddi istihsal (non-material production) kategorileri içinde tetkik edilmektedir.

Bk. International Labour Review; The Active Population of the U.S.S.R.; Vol. LXXXIV; No. 3; s. 199

13). Bk. International Labour Review; The Population and Labour Force of Asia, 1950 - 80; Vol. LXXXVI; No. 4; s. 362

Hattâ meselâ Hindistan'da, nüfus artışından gelen tazyikler dolayısıyla ziraattan geçimini temin eden nüfus devamlı surette artmaktadır. Bk. International Labour Review; Agricultural Labour in India; Vol. LXXXV; No. 2; s. 149

Ayrıca Bk. Myers, Charles A.; India; Labor and Economic Development; John Wiley and Sons Inc.; New York; 1950; s. 20

Hattâ bu nisbet yapılan bazı tahminlere göre, Libya'da % 87 ye ve Sudan'da % 90 a yükselmektedir.¹⁴

Tablo I de çalışan dünya nüfusunun bölgeler ve sektörler itibarile bölünüşü gösterilmiştir. Daha evvelce de işaret ettiğimiz gibi, bir çok bölgelere ait istatistikî malûmat kifayetsiz ve tahlillere elverişsiz bir mahiyet taşımaktadır.

Beşeriyetin en eski çalışma şekli olan ziraat, dünya işgücüne istihdam temin etme imkânı olarak, halâ birinciliği muhafaza etmektedir. 1950 yılında toplam 1 milyarı aşan dünya işgücünün, 600 milyondan fazlasının ziraatle iştigal ettiği hesaplanmıştır. Endüstri sektörü 200 milyonun altında bir payla sonuncu gelirken, hizmet sektörü 200 milyondan fazla bir işçi sayısı ile ikinciliğe yükselmektedir.

İki asır evvel Batı Avrupa'nın bir kaç memleketinde başlayan endüstri inkılâbı, tedricî olarak, dünyanın diğer kısımlarına da yayılmış ve bilhassa son bir asırdaki hızlı sanayileşme gayretlerine rağmen, bütün bu inkişaf dünya ölçüsünde ele alınınca ziraate, beşeriyetin büyük bir kısmının geçim kaynağı oluş vasfını kaybettirmemiştir.

Tablo I tetkik edildiği takdirde, dikkati çeken ehemmiyetli bir çok husus tesbit etmek mümkündür. Herşeyden evvel endüstrinin çok geliştiği ülkeleri içine alan bölgelerde, çalışan dünya nüfusunun çok küçük bir kısmı yaşamaktadır. Bu bakımdan az gelişmiş ülkelerin büyük ekseriyeti teşkil ettiği geniş nüfuslu ülkelerde, faal nüfusun sektör bölünüşleri, dünya işgücünün sektör dağılımını tesiri altına almakta ve ona ziraatî bir karakter vermektedir. Hususile, Orta ve Güney Amerika, Afrika ve Asya'nın büyük nüfuslu ülkelerinin, Kuzey Batı Avrupa, Kuzey Amerika'da büyük bir kuvvet ve sür'atle gelişen endüstri inkılâbının tesir sahası dışında kalmak suretiyle ziraatî bünyelerini muhafaza ettikleri görülmektedir. Böylece Asya ve Afrika kıt'ası ülkelerinde % 70 in üstüne çıkan ziraatteki faal nüfus, Kuzey - Batı - Orta Avrupa'da % 20 ve Kuzey Amerika'da % 13 kadar düşmüş bulunmaktadır. Gelişmiş endüstri ekonomilerinde dünya işgücünün sadece % 15 i mevcut bulunduğu halde, bu ülkelerde endüstriyel işgücünün % 30 u yaşamaktadır. Ayrıca, dünya çalışan nüfusunun yarısı Asya'da oturduğu halde, bu bölgenin endüstri işgücüne iştiraki sadece dörtte bir oranında olmaktadır.

14) Bk. International Labour Review; Population and Labour Force in Africa; Vol. LXXXIII; No. 6; 510

TABLO : I

*İktisadî Sektörler ve Bölgeler İtibarile
Tahmin Edilmiş Dünya İşgücü (1950)¹⁵*

<i>Bölgeler</i>	<i>Ziraat</i>	<i>Endüstri</i>	<i>Hizmetler</i>
Afrika			
Kuzey	73	10	17
Tropikal ve Güney	76	11	13
Toplam	75	11	14
Amerika			
Kuzey	13	37	50
Orta	62	16	22
Güney	55	18	27
Toplam	34	28	38
Asya			
Güney - Batı	70	10	20
Güney - Orta	74	10	16
Güney - Doğu	78	6	16
Doğu	71	11	18
Toplam	73	10	17
Avrupa			
Kuzey - Batı - Orta	20	42	38
Güney	58	22	20
Doğu	47	29	24
Toplam	38	33	29
Okyanusya	17	37	46
Rusya	45	30	25
Dünya Toplamı	59	18	23

15) Bk. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 503

Şüphesiz endüstri inkılâbı sadece istihsal tekniğini değiştirmekle kalmamış, temel ekonomik bünyeyi, «para ekonomisi»nin inkişafı ve mal ve hizmetlerin mübadele ve dağılımını etkilemek suretiyle işbölümünü, tesiri altına almıştır. Tabiatıyla bu durum endüstri memleketlerinde ticaret, ihracat - ithalât, nakliye, finansman gibi faaliyetlerin gelişmesi yoluyla hizmet sektörünün hızla inkişafına ve bu sektörde bir çok ihtisaslaşmış hizmetlerin ortaya çıkışına yol açmıştır. Böylece bazı bölgelerde, meselâ Kuzey Amerika ve Okyanusya'da hizmet sektöründe çalışanların nisbeti bütün iş gücünün % 50 sine ulaşacak kadar artmıştır.

Halbuki Asya ve Afrika'nın toplam vasatilerinde, endüstri ve hizmet sektörleri mecmû işgücünün sadece dörtte birine vasıl olabilmektedir. Tabiatıyla bu bölgelerde ziraatin hakim tesirinin devam edişinin sebeplerini, bu ülkelerin son iki asırlık iktisat tarihlerini tetkik ederek tesbit etmek mümkündür.¹⁶ Bu devre zarfında, daha ziyade bu ülkeler endüstri ülkelerine ham madde sevkederek, ondan mamûl madde satın alan bir iktisadî bünye göstermişlerdir. Böylece az gelişmiş ülkelerde dış memleketlere ham madde sevken limanlar, sanayileşme hareketi olmadan şehir merkezleri olarak gittikçe inkişaf etmeğe başlamışlar ve büyüyen ticarî merkezler, hizmet sektörlerinin ilk inkişafı bakımından bir nüve olmuşlardır. Şüphesiz çok daha sonraki devrelerde, gelişen endüstri ekseri bu muntikalarda büyüme göstermiş, tabiatıyla bu inkişafa paralel olarak hizmet sektöründe yeni imkânlar ortaya çıkmıştır. Fakat az gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe istihdamın genişlemesine tesir eden en önemli faktör, çok ucuz vasıfsız işgücünün, çeşitli faaliyetlerde daha ziyade şahsî hizmetler şeklinde kullanılmasıdır. Halbuki gelişmiş ülkelerde hizmet sektöründe bu gibi vasıfsız işçiler, çok mahdut bulunmaktadır.¹⁷

*
**

Dünya işgücünün kıt'alar ve bölgeler itibarile ekonomik sektörler bakımından kısa tetkikini takiben, şimdi de elverişli istatistikî malûmatın bulunduğu gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde işgücünün tahliline geçebiliriz. Memleketler itibarile yapılan tahlillerin

16) Meselâ Bk. Cole, G.D.H.; Introduction to Economic History, 1750 - 1950; Macmillan and Co. Ltd.; London; 1954; s. 90 ve devamı.

17) Bk. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 504

ortaya koyduğu neticeler Tablo I deki umumî temayülleri teyit etmektedir. Nitekim az gelişmiş bölge ve kıt'alarındaki ülkelerin nisbetleri, daha ziyade yüksek ziraat sektör oranları gösterirken, gelişmiş endüstri bölgesinin nisbetlerine paralel olarak bu bölgelerin ülkelerinde ziraat sektör düşük nisbetlere sahip bulunmaktadır. Yalnız bu umumî temayülün bazı istisnaları mevcuttur. Meselâ Güney Amerika'da bölge nisbeti ziraatte % 55 e yükselirken, sanayide ilerlemiş aynı bölgenin bir ülkesi olan Arjantin'de ziraat sektöründeki işgücü sadece % 26 ya varmaktadır. Bu istisnalara rağmen, genel olarak işgücünün ülkelerin iktisadi sektörlerine göre dağılımı, o ülkenin mensup olduğu bölgedeki ortalamalardan esaslı bir şekilde ayrılmamaktadır.

Tablo II nin tetkiki bize açıkça göstermektedir ki, ekonomik gelişme ile birlikte işgücünün sektör bölünüşlerinde tahavvüller olmaktadır. En ileri misâl olarak İngiltere ile Nepal'i ele alacak olursak, birinci ülkede işgücünün % 5.3 ü ziraatte çalıştığı halde, ikinci ülkede işgücünün % 94 ü tarımda faal bulunmaktadır.

İşgücünün gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerdeki bu farklı bölünüşü yanısıra, bilhassa bugünün gelişmiş endüstri ekonomilerindeki nisbetleri trendler halinde de ele almak ve tetkik etmek icap eder. Bilindiği gibi endüstri inkılâbını takip eden devrede, sür'atle gelişen sanayi muhtaç olduğu bilhassa vasıfsız işgücünü ziraatten temin etmişti. Sanayileşme hareketinin başlamasıyla cemiyetlerin ekonomik ve sosyal bünyesinde geniş ölçüde değişiklikler meydana gelmiş, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar işgücünün büyük bir kısmı ziraatten geçimini temin eden ülkeler, çok kısa bir zamana sığan bir devre içinde, işgücü bakımından büyük değişmelere maruz kalmışlardır. «Bu değişme içinde geniş kitlelerin sosyal ve ekonomik bakımdan kökleriyle alâkası kesilmiş ve tamamıyla başka yönlere sevk edilen seller gibi, endüstri bölgelerine ve şehirlere göç etmişler ve orada büsbütün yeni bir çalışma ve hayat şartlarının içine girmişlerdir. Her zaman endüstrileşmeye bağlı olarak meydana gelen şehirleşme olayı bu sosyal tabakalarını yer değiştirmesinin şiddetini arttırmıştır.» «Şimdiye kadarki dünya tarihinin hiç bir kavimler göçünde, böyle bir insan yığınının harekete geçmemiş olduğu güvenceyle söylenebilir. Böylece bütün eski şehirler doğuşlarını ol-

TABLO : II
 Muhtelif Memleketlerde İktisadî Sektörler İtibarile İşgücü ^{as}

Memleketler	Yıl	Ziraat %	Endüstri %	Hizmet %	Memleketler	Yıl	Ziraat %	Endüstri %	Hizmet %
Afrika :									
Mısır	1947	65.4	12.4	22.2	İran	1956	58	21	21
Güney Afrika Birliği	1946	49.0	21.0	30.2	Seylan	1953	56	14	30
Amerika :					Japonya	1955	41	24	35
Kanada	1951	19.3	36.0	44.7	İsrail	1960	17	35	48
A.B.D.	1950	12.5	37.0	50.5	Avrupa :				
Arjantin	1947	26.7	30.1	43.2	Avusturya	1951	32.6	37.6	29.8
Brezilya	1950	60.7	13.1	26.2	Belçika	1947	12.5	50.2	37.3
Meksika	1950	60.8	16.8	22.4	Fransa	1954	27.5	37.2	35.3
Asya :					F. Almanya	1954	20.6	46.4	33.0
Nepal	1952 - 54	94.0	2.0	4.0	İtalya	1954	41.2	31.4	27.4
Tayland	1960	84	4	12	Hollanda	1947	19.8	34.2	46.0
Pakistan	1951	79	8	13	İspanya	1950	49.6	25.5	24.9
Hindistan	1951	71	11	18	İsviç	1950	20.5	41.1	38.4
Endonezya	1958	64	14	25	İngiltere	1951	5.3	49.2	45.5
Filipinler	1960	61	16	23	Okyanusya :				
Malaya	1957	59	13	28	Yeni Zelanda	1951	16	36	48
					Avustralya	1954	13	41	46
					Rusya	1959	41	32	27

18) Asya kıtası ülkeleri nisbetleri için Bk. International Labour Review; The Population and Labour Force of Asia, 1950 - 80; a. g. m.; s. 362

Diğer nisbetler için Bk. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 505

duğu kadar sürüp kitmelerini de çıplak topraklardan kopup gelenlere borçlu» bulunmuşlardır.¹⁹

Bu suretle gelişen endüstrileşme ve şehirleşme hareketi içinde sanayi, köylerden nüfus çekme hususunda büyük rol oynamış ve böylece büyük şehirler meydana gelirken, bir yandan da sanayi bu işgücüne istinat ederek daha da sür'atle gelişme imkânını elde etmiştir. Burada bilhassa işaret etmek istediğimiz husus şudur ki, endüstri inkilâbı işgücünün iktisadî sektörler itibariyle bölünüşüne tesir eden en ehemmiyetli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁰ Şüphesiz sanayileşmenin şiddet ve genişliğine bağlı olarak sektörlerde çalışan işgücü, mutlak ve nisbî manada değişmeler göstermektedir.

İşgücünün iktisadî sektörler arasındaki dağılış trendi, bazı memleketler için Şekil 1 ve Tablo III de gösterilmiştir. İşgücünün uzun devreler itibarile yapılan tahlilinde, bilhassa dikkate alınması icap eden iki husus mevcut bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, ele alınan devrede işgücünün bizatihi gittikçe büyümesidir. İşgücünde mutlak rakkam olarak meydana gelen artışlar yanısıra, işgücü kendi içinde iktisadî sektörler göre nisbî değişmeler göstermiştir.

Tablo III de gösterilen bütün memleketlerde küçük bir istisna ile, işgücünde ziraatin yüzde hissesi uzun devrede gittikçe küçülen nisbetlere doğru temayül etmiştir. Fransa, Almanya, İtalya ve İsveç gibi Avrupa karası memleketlerinde, asrın başında işgücünün nisbeten büyük bir kısmı ziraatle çalışırken, bu nisbetler 1920 lere kadar hızla düşmüş, fakat 1920 den sonra düşüş hızı azalmıştır. Fakat nisbetlerdeki düşüşe mukabil mutlak rakkam olarak ziraatte çalışanların sayısı 1920 ye kadar devamlı surette artmış, bu tarihten sonra gerek mutlak rakam ve gerekse nisbet olarak azalmıştır.

Ziraattteki devamlı azalışlar yanısıra, endüstri sektöründe tamamen zıt istikamette değişmeler görüyoruz. Meksika ve Güney Afrika Birliği istisna edilecek olursa, tetkike tâbi ülkelerde, endüstri sektörü devamlı artışlar kaydetmiştir. Diğer yandan İngiltere, ileri derecede sanayileşmeye daha 1880 lerde %50 nisbetiyle

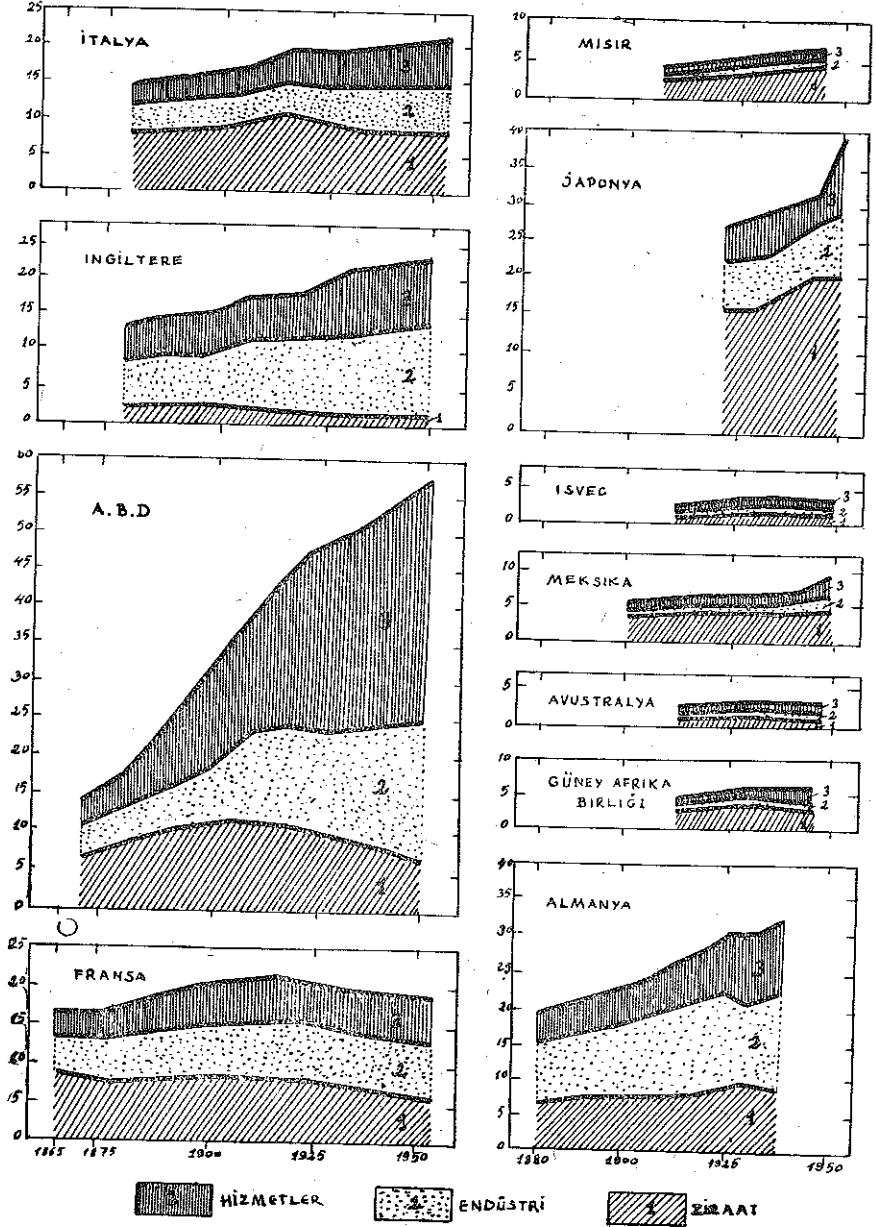
19) Bk. Freyer, Hans; İndüstri Çağı; İstanbul Matbaası; İstanbul; 1954; s. 7, 20 Bk. Cole; Introduction to Economic History, 1750 - 1950; a. g. e.; s. 43

20) Bu hususta ayrıca Bk. Hoselitz; Bir Sınal İşgücünün Doğması ve Gelişmesi; a. g. m.; s. 2 ve devamlı.

İtalya	1921	7	49	44	1930	50	33	17
	1931	6	47	47	1940	45	32	24
	1951	5	49	46	1950	48	28	24
	1881	57	26	17	1960	37	37	26
	1901	59	24	17	1900	70	21	9
	1911	55	27	18	1910	70	22	8
	1921	56	24	20	1921	77	13	10
	1931	51	27	22	1930	73	15	12
	1936	48	29	23	1940	67	13	20
	1954	41	32	27	1950	61	17	22
A.B.D.	1870	53	22	25	1910	48	27	27
	1880	50	24	26	1920	41	32	27
	1890	43	26	31	1930	46	32	32
	1900	38	27	35	1940	29	36	35
	1910	32	31	37	1950	21	41	38
	1920	28	33	39	1911	59	16	25
	1930	23	33	45	1921	71	13	16
	1940	19	35	46	1946	49	21	30

21) Ek. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 508
 Japonya'daki tarihi gelişim trendini gösteren nisbetler için Ek. International Labour Review; The Population and Labour Force of Asia, 1950-80; a. g. m.; s. 363

Şekil 1 — Bellibaşlı Memleketlerde Ekonomik Sektörler İtibarile İşgücü Trendleri ²²

22) Bk. International Labour Review; The World's Working Population; Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 507

eriştiği için, bu memlekette de sanayide çalışanlar nisbet itibariyle artmamış, fakat mutlak rakam olarak fazlalaşmıştır.

Hizmet sektöründeki artışlar hemen, hemen bütün memleketlerde endüstri sektörünü geride bırakacak bir trend göstermiştir. Bilhassa mutlak rakamlar da tahlillere ilâve edildiği takdirde, işgücünün sektör değişimleri çok daha dikkati çekecek tahavvüller göstermektedir. Meselâ A.B.D. de, 1870 - 1950 devresi boyunca, endüstri sektörü 7 misli, hizmet sektörü ise 10 misli artış kaydetmiştir.²³

Ekonomik gelişmeyle birlikte işgücünün ziraat dışı sektörlerle kayışı, her memlekette ortaya çıkan umumî bir vakıa karakteri taşımaktadır. Şüphesiz bu değişmelerin hacmi ve vüs'atı, büyük ölçüde sanayileşme hareketinin hızına bağlı kalmaktadır. Eğer bu gelişme hızı, sadece nüfus ve işgücü artışının her yıl iş piyasasına kattığı yeni işgücünü sadece sektör bölünüşlerine göre massedebilecek düşük bir gelişme ise, şüphesiz işgücünün sektör bölünüşlerinde bu mânada bir değişme olmayacaktır.

Kaldı ki bir çok memleketlerin trendlerinin tetkiki göstermektedir ki, sadece her yıl iş piyasasına katılanların ziraat dışı sektörlerde istihdamı değil, fakat aynı zamanda bizatihi ziraat sektörünün de mutlak rakkam olarak işgücü kaybına maruz kaldığı görülmektedir. İşgücündeki artış nisbeti, umumiyetle iktisaden gelişmiş memleketlerden yüksek olan az gelişmiş ülkelerde, meselâ Mısır ve Meksika'da, ziraate giden munzam işçi nisbeti, ziraatin mevcut işgücündeki hissesinden küçüktür. Netice itibarile her nekadâr ziraatten net transferler mevcut değilse ve ziraatte çalışanların mutlak rakkamı yükselmeğe devam ediyorsa da, işgücündeki ziraat işçi oranı hafifçe azalmaktadır.

İsgücünde mutlak rakkamlar olarak son senelerdeki sektörler itibarile dağılıştâ meydana gelen değişmeler yakından tetkik edilirse, ekonomik bakımdan işgücü bünyesindeki tahavvüller daha iyi anlaşılır bir hale gelmektedir. Nitekim Tablo IV de bu şekilde yapılmış bir tahlil görülmektedir.

Tablodaki memleketlerde, Fransa hariç, son senelerde çalışan nüfusta artışlar görülmektedir. Şüphesiz Fransa'nın işgücündeki azalma, bu memleketin o senelerdeki demografik hususiyetleriyle

23) Bk. International Labour Review; The World's Working Population: Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 506

alâkalı bulunmaktadır. Tablodaki memleketlerin ikinci grubuna dahil olanların hemen hepsinde, (tabii Fransa yukarıda zikrettiğimiz sebepten hariç tutulacak olursa) ziraatten net işgücü azalışları olmuş, neticede endüstri ve hizmet sektörlerindeki artış toplamı, umumî işgücündeki artıştan daha büyük olarak meydana gelmiştir. Ziraattaki bu azalışlar, A.B.D. ve Fransa'da 2 milyona yaklaşmaktadır. Diğer yandan, bütün Avrupa ülkelerinde, İtalya hariç tutulacak olursa, endüstri sektöründeki işgücüne ilâveler, hizmet sektöründeki işgücüne ilâvelerden daha büyüktür. Şüphesiz bu durum harp sonrası devresindeki, hızlı sanayileşme hareketiyle alâkalı bulunmaktadır.

Tablonun birinci kısmındaki ülkelerde, hizmet sektöründeki artışlar nisbî olarak daha mühimdir. Az gelişmiş ekonomilerin karakteristiklerini gösteren bu ülkelerde, istisnasız olarak ziraat sektöründe de mutlak artışlar vardır. Hizmet sektörünün, endüstri sektörüne nazaran işgücü artışının daha büyük kısmını ihtiva etmesi, şüphesiz her ülke için farklı sebeblere dayanmaktadır.

TABLO : IV

*Seçilmiş On Memlekette Sektörler İtibarile
İşgücündeki Son Değişmeler ²⁴*

Memleketler	Devre	Değişmeler (bin olarak)			Toplam
		Ziraat	Endüstri	Hizmet	
Mısır	1937 - 47	+ 90	+ 225	+ 318	+ 634
Hindistan	1941 - 51	+ 14.200	+ 300	+ 5.700	+ 20.200
Meksika	1940 - 50	+ 998	+ 587	+ 664	+ 2.249
Japonya	1947 - 54	+ 248	+ 1.171	+ 5.626	+ 7.045
Fransa	1936 - 54	— 1.924	+ 890	— 7	— 1.041
F. Almanya	1939 - 54	— 323	+ 3.000	+ 1.910	+ 4.578
İngiltere	1931 - 51	— 143	+ 1.369	+ 361	+ 1.587
İtalya	1936 - 54	— 375	+ 1.079	+ 1.487	+ 2.191
İsveç	1940 - 50	— 232	+ 197	+ 151	+ 116
A.B.D.	1940 - 50	— 1.986	+ 4.063	+ 6.291	+ 8.368

24) Bk. International Labour Review; The World's Working Population; Its Industrial Distribution; a. g. m.; s. 510

Gelişmiş ve az gelişmiş ekonomilerin iktisadî sektörler itibari-
le yapılacak mukayesesinde, bilhassa dikkate alınması icap eden
husus, yıllık işgücü artışlarının sektörlere dağılışında, nisbetlere
tesir edici yönde meydana getirecekleri değişmelerdir. Gelişmiş ekono-
milerde nüfus artışına bağlı olarak meydana gelen işgücü artış-
ları, ziraattaki net azalmalara ilâveten endüstri ve bilhassa hizmet
sektörlerine kayarken, az gelişmiş memleketlerde, ziraat bünyeden
ve az gelişmeden dolayı zaten yüksek olan nüfus artışları, işgücün-
de endüstrinin ve hizmetlerin mevcut iktisadî kalkınma hızı içinde
massedemiyecekleri bir işgücü artışına yol açmakta, ekonominin
ziraat bünyesini devam ettirme hususunda kuvvetli bir tesir meyda-
na getirmektedir.

III — İşgücünün Sektör Dağılışının Türkiye'deki Durumu :

Memleketimiz işgücünün iktisadî sektörler itibarile bölünüşü,
iktisaden az gelişmiş memleketlerin tipik hususiyetlerini göster-
mektedir. Türkiye'de işgücü büyük kısmı itibarile hâlâ ziraatte ça-
lışmaktadır. 1960 sayım neticelerine göre, işgücünün sektör bölü-
nüşleri şu şekildedir: ²⁵

Ziraat	Endüstri	Hizmetler
% 77.2	% 10.4	% 12.4

25) Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı Çalışmaları (Nesredilmemiş). Ayrıca,
D.P.T. araştırmalarında, 1955 1960 ve 1962 yıllarında mutlak rakkam
olarak işgücünün sektör bölünüşleri şu şekilde tesbit edilmiştir:

	1955	1960	1962
Tarım	9.000	9.770	9.860
Sanayi	1.030	1.170	1.250
Hizmetler	1.220	1.570	1.630
Toplam	11.250	12.510	12.740

Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı; Türkiye'de İnsangücü İhtiyaçları ve Eği-
tim Programlanması; Ankara; 1962; s. 4

Bk. Türk - İş; Türkiye'nin Ekonomik ve Sosyal Durumu; Şark Matbaası;
Ankara; 1964; s. 25

Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı; Kalkınma Plâni; Birinci Beş Yıl 1963 -
1967; Ankara; 1963; s. 444

Devlet Plânlama Teşkilâtı tarafından yapılan çalışmalarda, ekonomik gelişme plânlarının önümüzdeki yıllarda tatbiki halinde dahi, 1977 yılında ziraat sektöründe çalışanların nisbeti ancak % 54.3 inebilecektir.

TABLO : V

Önümüzdeki Yıllarda Memleketimizde İsgücünün Sektör Bölünüşlerinde Meydana Gelecek Değişmeler ²⁶

	(% olarak)					
	1955	1960	1962	1967	1972	1977
Ziraat	80.0	77.2	76.3	69.6	62.0	54.3
Endüstri	9.2	10.4	10.9	13.5	16.3	18.9
Hizmetler	10.8	12.4	12.8	16.9	21.7	26.8
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

İktisaden az gelişmiş memleketlerde ve bu arada memleketimizdeki en önemli meselelerden biri, hızla artan nüfus karşısında, bir yandan her sene yeniden iş piyasasına dahil olanlara iş bulmak olduğu kadar, diğer yandan ziraat dışı sektörlerde, yani endüstri ve hizmet sektöründe, ziraatte gittikçe biriken ve açık ve gizli işsizler kategorisini her sene genişleten nüfus kitlelerine, ziraat dışı istihdam imkânları temin etmektedir.

Böylece ekonomik gelişmenin, diğer bir ifadeyle, sanayileşme ve endüstrileşmenin hızına bağlı olarak işgücünün sektör bölünüşlerinde değişimler olacaktır. Nitekim memleketimizde Türkiye ortalaması olarak işgücü % 77 oranında ziraatte çalışmasına mukabil, ülkenin gelişmiş muntıklarında, meselâ en ziyade sanayileşmiş olan Doğu Marmara Bölgesinde aynı nisbet ziraat için % 42.4 e düşmektedir. ²⁷

26) Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı çalışmaları (Negredilmemiş)

Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı; Türkiyede İnsangücü İhtiyaçları ve Eğitim Programlanması; a. g. e.; s. 12

Bk. Devlet Plânlama Teşkilâtı; Kalkınma Plânı; a. g. e.; s. 446

27) Bk. İmar ve İskân Bakanlığı; Doğu Marmara Bölgesi Ön Plânı; İstanbul; 1963; s. 5

Yapılan hesaplara göre, memleketimizde Endüstri alanındaki istihdamın 1950 - 55 devresinde nüfus artışına olan nisbeti % 7 dir. Ziraat sektörü dışındaki istihdamda beşer yıllık artışlar, 1950 - 55 devresi için 770 bin, 1955 - 60 devresi için 810 bin, 1961 - 65 için 910 bin, 1965 - 70 için 1.470 bin olarak hesap edilmiştir²⁸. Böylece son devre nihayetinde yeni iş arıyanların dörtte üçünden fazlası, ziraat dışı sektörlerde iş bulma imkânlarına kavuşacaktır. Diğer bir ifadeyle, ziraat sektöründeki işgücü 9 milyon civarında dondurulmaya çalışılacak ve ekonomik gelişmeyle birlikte, her sene nüfus artışına bağlı olarak işgücü hacminde meydana gelecek değişmeler, ziraat dışı sektörler tarafından istihdam edilecektir.

Meselenin bu istihdam ve işsizlik veçheleri ile ilgili problemlerinden sarfınazar edilirse, memleketimizde işgücünün sektör dağılımları ile ilgili olarak ortaya çıkan bünyesi, daha önceki izahlarımızın ışığı altında, memleketimizin kolaylıkla az gelişmiş ülkeler kategorisine dahil olacağını göstermektedir. Diğer dikkati çeken bir husus da, memleketimizde ziraat sektörünün işgücünün çok büyük kısmına istihdam imkânları temin etmesinde, kadın işgücünün oynadığı roldür :

	1955		1960	
	<i>İşgücü</i> (Bin)	<i>Nisbet</i> %	<i>İşgücü</i> (Bin)	<i>Nisbet</i> %
Erkek	4.194	47	4.433	48
Kadın	4.721	53	4.678	52
Toplam	8.915	100	9.111	100

Gerek 1955 sayımında, gerek 1960 sayımında, ziraat sektöründe kadın iştirak nisbetleri erkeklerden yüksektir. Esasında 1960 sayım neticelerine göre, kadın işgücünün % 95 nisbetinde ziraatte çalıştığı görülmektedir. Böylece kadın nisbetlerine bağlı olarak, zaten yüksek olan ziraat sektör işgücü nisbeti, biraz daha yükselmeye temayül etmektedir.

Diğer yandan, memleketimizde ekonomik gelişmeyi ölçmek ve seyrini takip etmek için, işgücünün sektör değişmelerinde zamanın geçişi içinde meydana gelen tahavvüller, araştırma konusu yapıl-

28) Bk. Franck, Peter G.; İstihdam Politikası ve Tekniklerin Seçilmesi; Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferans Heyeti II; İstanbul; 1963; s. 2

mıştır. Böylece Türkiye'nin ekonomik gelişmesi hususunda, neticeler çıkarılmaya çalışılmıştır.²⁹ 1927 - 1960 devresinde, işgücünün sektör dağılışındaki değişimler aşağıdaki tabloda görülmektedir.³⁰

TABLO : VI

1927 - 60 Devresinde Memleketimizde İşgücünün Sektör Dağılışındaki Değişmeler

	(% olarak)					
	1927	1935	1945	1950	1955	1960
Ziraat	81.6	81.8	80.3	83.7	80.0	77.2
Sanayi	6	8.2	7.3	8.3	9.2	10.4
Hizmetler	12.8	10.0	12.3	8.0	10.8	12.4
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo bir çok bakımlardan netice çıkarmaya müsait değildir. Her şeyden evvel, farklı sayım yıllarında muhtelif kategorilere tatbik edilen muameleler değiştiği gibi, faal nüfus yaşı, tarifler de tahayvül etmiştir. Fakat bütün bu standart olmıyan nisbetlere rağmen, 1955 senesine kadar işgücünün sektör bölünüşlerinde bariz bir değişme trendinin olmadığını söyleyebiliriz.³¹ Bu karakteri itiba-

29) Bk. Okyar; Kalkınma ile İktisadî Bünye Arasındaki Münasebetler; a. g. m.; s. 13

Ayrıca Bk. Okyar; La Théorie des Trois Secteurs et le Développement Economique; a. g. m.; s. 323

30) Tablonun 1950 ye kadar olan nisbetleri şu kaynaktan alınmıştır, Bk. Okyar; Kalkınma ile Ekonomik Bünye Arasındaki Münasebetler; a. g. m.; s. 13

1935, 1950 ve 1955 nisbetleri için Bk. United Nations; The Development of Manufacturing Industry in Egypt, Israel and Turkey; Department of Economic and Social Affairs; New York; 1958; s. 9

31) Nitekim meselâ 1935 - 1955 devresinde endüstri mesleklerinde işgücü artışının yıllık işgücü artışı ile mukayesesinde arada bir farkın olmadığı tesbit edilmiş, fakat sadece erkekler dikkate alındığı takdirde aynı devrede endüstrideki % 3.3 artışa mukabil işgücü içinde erkeklerin % 2.6 arttığı tesbit edilmiştir.

rile memleketimizde ekonomik gelişme, durgun bir mahiyet göstermektedir. Mamafih 1960 senesinde nisbetlerde açık bir değişme temayülü görülmektedir.

Böylece, işgücünün memleketimizde iktisadî sektörler itibarile bölünüşü, ekonomimizin az gelişmiş karakterini açıkça ortaya koymakta ve az gelişmiş diğer ekonomilerin işgücü bünyeleriyle büyük bir benzerlik göstermektedir.

Bk. United Nations; The Development of Manufacturing Industry.; a. g. e.; s. 10

Ayrıca Bk. Zaim, Sabahaddin; Türkiyenin İktisadî ve Sosyal Gelişmesinde İşgücü ve Prodüktivite Meselelerinin Önemi ve Tesirleri; Yakın ve Orta-Doğu Çalışma Enstitüsü Yayınları; İstanbul; 1962; s. 23 ve devamı.